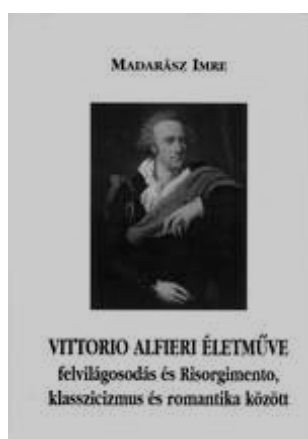

Alfiéri életműve és utókora

Hungarovox Kiadó
Budapest, 2004
515 oldal

2006. december 7-én a Szegedi Olasz Kulturális Központ egy könyvbemutatónak adott otthont. Ez alkalommal Pál József, a Szegedi Egyetem Olasz Tanszékének vezetője méltatta Madarász Imre legújabb könyvét, mely a *Halhatatlan Vittorio. Alfieri utóélete: kultusz és kritika* címet viseli. Ez a mű a XVIII. századi olasz irodalom egyik legjelentősebb alakjának, Vittorio Alfierinek az életművét mutatja be, pontosabban azt, hogy mi lett a páratlanul gazdag életmű sorsa a szerző halála után. A könyv maga, és a róla szóló könyvbemutató is érthetetlennek bizonyulhat azonban az olvasó számára, ha nem ismeri e műnek az elődjét, szintén Madarász Imre tollából, melyet e recenzió első felében mutatunk be.

A *Vittorio Alfieri életműve felvilágosodás és Risorgimento, Klasszicizmus és romantika között* e témában alapműnek számít, bár korántsem jelent könnyű olvasmányt. Ez az életmű-monográfia Vittorio Alfieri munkásságát olyan teljességgel, és széles perspektívába helyezve mutatja be,

amelyre kevés példa akad a modern irodalomtörténet és kritika területén, különösen a neolatin, vagy még szűkebben véve az olasz irodalom témakörében. Mint az előszóban olvashatjuk, az Alfieri-szakirodalom, amelyet Madarász Imre igen kimerítően tanulmányozott és saját elemzésének viszonyítási pontjaiként, sokszor polemikus hangvétellel mutat be e könyvében, eddig csupán a szerző egyes műveire, vagy a munkásságában felmerülő egy-egy problémára koncentrált. Jelen kötet egyediségét tehát éppen a teljességre törekvés adja meg. Ezt a ambiciózus törekvést a szerző részéről az tette lehetővé, hogy az ez előtt megjelent 19 kötete közül számosan foglalkozott e szívéhez igen közel álló szerzővel, és e témában már két rövidebb könyvet is írt, s most 20 évnyi Alfieri-kutatás eredményeit kívánta összegezni a tudományos világ és az érdeklődő olvasó számára. Műfajonkénti felosztást követve tehát Madarász Imre végighalad az olasz író életútján és minden művén, páratlanul gazdag irodalom- és kultúrtörténeti, világirodalmi perspektívában helyezve el azokat. Mivel a neves italianista Alfieri számos művét ültette át magyarra vagy gondozta (lásd például *Az olasz irodalom antológiája*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996), így a magyar olvasó is ismerhet bizonyos Alfieri-műveket, vagy azokból vett részleteket, mint például az *Életem*, egyes tragédiák (*Saul*, *Második Brutus*, Juhos Lóránt fordítása) vagy szatírák. Számos munkája azonban nem ismeretes az olaszul nem olvasó közönség előtt, csak e könyv oldalairól értesülhet róluk s értheti meg általuk Vittorio Alfieri igen komplex életművét, amely egyaránt magában hordozza a felvilágosodás és az olasz Risorgimento, a klasszicizmus és a romantika bizonyos ismertetőjegyeit.

A kötet kiindulópontját nem csupán személyes választás alapján, hanem szükségszerűen Alfieri életrajzi művei, a *Naplók* és az *Évkönyvek* adják. Ezek megismerése mindekelőtt azért fontos, szerzőjük egyedülálló módon már élete első műveiben meghatározta saját élet- és munkaprogramját, fő motivációként pedig kimondta a halhatatlanság és az irodalmi dicsőség iránti vágyát, amely arra indította, hogy be is teljesítse ezt a fiatalkori ideált. Ennek bizonyítékát a retrospektív szemléletet tükröző *Életem* adja meg. Kijelenthető, hogy ő maga minden művének főszereplője, tükörként szemléli magát bennük, „minden alakja mögött feltárul a szerző belső énje” (19.). Madarász Imre monográfiájának egyik legjellemzőbb sajátossága, hogy Alfieri teljes életművét egységes egésznek tekinti, és a különböző műfajokat (versek, tragédiák, értekezések, szatírák, epigrammák, levelek) csupán „ugyanazon eszmei mondanivaló különböző kifejezési műformáinak” tartja (20.).

Ezt a hipotézist követve a kötet szerzője nem csupán Alfieri műveit veti össze egymással, hanem minden esetben bemutatja a rokonságot, vagy az egyediséghez nélkülözhetetlen eltérést az olasz irodalmi hagyomány és jelen (Dante, Petrarca, Benvenuto Cellini, a „moderne” közül pedig Scipione Maffei, Giuseppe Parini), valamint az európai irodalom szellemóriáisaival és remekműveivel, mint például Shakespeare, Rousseau, Voltaire, Goethe vagy Schiller. E szerzőkhöz képest a magyar olvasó számára Alfieri szinte jelentéktelen írónak tűnhet, ám amint e kötetből mindenki számára világosan kiderül, ez csupán művei viszonylagos ismeretlenségének következménye. Alfieri lírai műveiben ugyanúgy a szenvedélyes szerelmet énekl meg, mint Petrarca, csupán újdonságként hozzáteszi még égő és harcra késztetőt, a zsarnokság minden formájával szembeni állhatatos és ádáz küzdelmét és a szabadság kultikus tiszteletét, egy szóval, forradalmi lelkületét. Értekező prózája a polgári kormányforma dicséretével és a szabad ember szemszögének rögzítésével ugyanazt a politikai filozófiát tárja fel, amely megtalálható a versekben, a tragédiákban és minden más általa felhasznált műfajban, s megállja a helyét az olyan szellemóriások munkáinak körében is, mint Machiavelli, Locke, Montesquieu vagy a már említett Rousseau.

Alfieri minden műve tragédiaköltészete felé mutat, ezért ez a témakör tekinthető a kötet központi magjának is. Az olvasónak szinte rögtön szembe tűnik az a tény, hogy a klasszicista neveltetésű Alfieri nem utasít el olyan modelleket, mint Aiszkülosz, Szophoklész, Euripidész, Seneca, Shakespeare, Corneille vagy Racine, sőt, az általuk bemutatott témákat maga is feldolgozza egyfajta különleges kihívásnak tekintve azokat, amelyben még jobban megmutatkozhat saját írói egyénisége és meggyőződése: lásd az olyan tragédiákat, mint például az *Antigoné*, az *Agamemnón*, az *Oresztész*, az *Antonius és Kleopátra*, vagy a *Fülöp*. A romantika hazaszeretétét előrevetítve az olasz történelmi múlthoz is visszanyúl a *Rosamunda*, a *Pazzik összeesküvése* vagy a *Don Garzia* című tragédiák megírásával. Egyetlen bibliai tárgyú, ám talán legismertebb tragédiája a *Saul*, amely a többi műben is bemutatott zsarnok és szabad ember párharcát még egy dimenzióval egészíti ki, hiszen a földi zsarnok Saul fölött szintén uralkodik valaki, mégpedig az Ószövetség bosszúálló Istene. A kötet részletesen elemzi, és a kritika, valamint Madarász Imre egyéni kutatási eredményei alapján mutatja be Alfieri mind a tizenkilenc tragédiáját.

Szatirikus művei, az *Epigrammák*, a *Szatírák*, a *Misogallo* és a *Komédiák* pedig, bár a kritika szerint Alfieri „kisebbségi művei” közé tartoznak, e kötet alapján mégis egyedi hangvételű remekműveknek ismerhetjük meg azokat. Amint azt Madarász Imre kimutatja, e műfajokra Alfierinél szintén igaz mind a klasszicista antikvitáskultusz és modellkövetés,

mind az újító szándék egyidejű megnyilvánulása, és a költői ihlet egyéni kiaknázása. A kötet utolsó fejezete pedig a magyar olvasó számára Alfieri legismeretlenebb arcát tárja fel, az olasz Settecento legnagyobb műfordítóját.

Az Alfieri-monográfia folytatásaként született meg Madarász Imre tollából az író életművének utóéletét bemutató *Halhatatlan Vittorio. Alfieri utóélete: kultusz és kritika* című könyve. Mint a szegedi könyvbemutatón elhangzott, a két könyv nem lehet teljes egymás nélkül, hiszen együtt írják le a nagy olasz szerző küzdelmeit és dicsőségét. Alfieri életének végéhez érve nem hal meg, hiszen emlékét, kultuszát az első pillanattól kezdve évszázadokon át fenntartják barátai, tanítványai, kritikusai, és még ellenségei is. Mint azt az egyes kultúrtörténeti korszakokon átívelő, és egészen napjainkig nyúló kritikátörténet a könyv elején kiemeli, Alfieri személyiségét és műveit szinte egyetlen jelentősebb olasz irodalmár, filozófus sem hagyhatta szó nélkül. Hatása lenyűgöző volt. Az író első kritikusai és méltatói egyaránt az olasz felvilágosodás és preromantika legjelentősebb személyiségei közül kerültek ki, úgy mint Melchiorre Cesarotti, Giuseppe Parini, vagy az olasz felvilágosodás élharcosai, Pietro és Alessandro Verri. Saverio Bettinelli pedig évszázadokig élő kritikát fogalmazott meg róla, mely szerint Alfieri nem volt más, mint „politikus, aki költő akart lenni”. Alfieri kedvese, múzsa, Stolberg d’Albany grófnő indította el magát a kultuszt, amely az olasz Risorgimento, vagyis a XIX. század első felének kultúrtörténetében élte fénykorát, hiszen Alfierit, a vátesz-költőt, a zsarnokölőt, a szabadság elkötelezett harcosát a politikai függetlenség és a nemzeti egység megteremtésének időszakában, a kulturális újjászületés éveiben szinte istenként tisztelték, s ahogyan Madarász Imre írja, „műveit olvasták, értették, és üzenetét valóra váltották”. (32.) Az olasz romantika irodalmában, „a nemzet és a szenvedély” kultuszának élharcosai a költők voltak, s legnagyobbjaik műveikben meg is emlékeznek példaképükről, Alfieriről. Madarász Imre idézi az olasz Romantika olyan jeles költőit, mint Ugo Foscolo, Giacomo Leopardi, vagy a Nobel-díjas Giosue Carducci, akik Alfieri követői, vagy szellemi örökségének letéteményesei voltak.

A könyv következő fejezete a XIX. század második felébe kalauzolja az olvasót, amelyet Itáliában a „hétköznapi korának” nevez, amikor is nem csupán az olasz nemzet- és államépítés nagy időszaka fejeződött be, de az Alfieri-kultusz hősi korszakának végéről is beszélhetünk. A nemzetközi irodalom- és szellemtörténet következő igen ismert alakja a tizenkilencedik és a huszadik század fordulóján Benedetto Croce, aki mint ismeretes, iskolaalapító is volt, s legnagyobb érdemének az Alfieri kritikában két dolgot határoz meg szerzőnk: az első, hogy a kritika figyelmét Alfieriről az emberről a művekre irányította, a második pedig, hogy kijelölte Alfieri helyét az olasz irodalomtörténetben. A *Költészet és nem költészet* (1923) című tanulmányában a Vittorio Alfieri – Ugo Foscolo – Giacomo Leopardi – Giosue Carducci vonalat jelölte meg az új olasz irodalom elindítójaként. Szintén Benedetto Croce érdeme Alfieri elhelyezése az európai irodalomban: megállapítja, hogy az olasz költőóriás közel állt a német Sturm und Drang mozgalom követőjéhez, s kimutatta, hogy Plutarkhosz és Rousseau jelentős hatással volt műveire. Croce alapozta meg a historicista irodalomkritikát is, s bizonyos kritikusok szemében máig élő megállapítást tett Alfieri legnagyobb műveiről, tragédiáiról: eszerint műveiben a zsarnokok „sikerültebb figurák, mint a szabadsághősök, hiszen maga a szerző is rokonszenvezett velük, mi több, csodálta őket”. (66.)

A nyolcadik fejezetben a historicista kritikai irányzat követőinek véleményét foglalja össze Madarász Imre, amely azért is kiemelkedő jelentőségű, mert a mára már klasszikusok, Mario Fubini vagy Luigi Russo mellett máig is dolgoznak Olaszországban olyan igen jeles irodalmárok, kritikusok, akik ezt az irányzatot követik. A legnagyobb Alfieri-kutatók (Benedetto Croce, Mario Fubini, Luigi Russo, Raffaello Ramat) egyes művekre vonatkozó állításait Madarász Imre is felhasználja monográfiájában, hivatkozik rájuk, polemizál velük.

A huszadik századról általános értelemben elmondható, hogy Alfieri személyét és munkásságát különböző politikai irányzatok használták fel saját céljaikra, értelmezték saját felfogásuk szerint, s a mai kutatók feladata ettől a hatástól a kritikát megtisztítani, és egy átfogó Alfieri-monográfiával, műelemzésekkel megfelelő értelmezést adni a műveknek és méltó elismerést szerzőiknek.

Igen érdekes a könyv tizenkettedik fejezete, amely Alfieri és műveinek külföldi ismertségét és népszerűségét ismerteti. Madarász Imre megállapítja, hogy bár az olasz költő „csodálói között olyan világklasszikusokat is találunk, mint Madame de Staël, Friedrich Schiller, Stendhal, Lord Byron, ő maga mégsem ért el nemzetközileg is elismert hírnevet.

Szintén kiemelkedő fontossággal bír az „Alfieri Magyarországon” címet viselő tizenharmadik fejezet, amely azonban sajnálatos módon Alfieri ismeretlenségét tárja az olvasók elé, egészen napjainkig. Talán érdemes idézni Madarász Imre megállapításait, melyek Alfierit a legnagyobb magyar költőkhöz hasonlítják: „Bessenyei Györggyel *Ágisz* tragédiája rokonította, Batsányival a francia forradalom költői köszöntése, Kazinczyval nyelvújító-szóteremtő géniusza, Csokonaival rousseau-i vonásai, Berzsenyivel preromantikus klasszicizmusa, Kölcseyvel erkölcsi-eszmei patriotizmusa, Katonával zsarnokellenes tragédia-költészete, Petőfivel szenvedélyes szabadságvágya...” (119.) A felsorolást minden bizonnyal kellene és lehetne folytatni, az itt felmerülő párhuzamok viszont egyértelműen fontos kutatási irányvonalakat jelölhetnek ki napjaink kritikusainak. Ez azonban még várat magára.

Alfieri a XIX. századi Magyarországon is igen gyér ismertségnek örvendett, kiváló tragédiáit sem játszották színházaink. Az első magyar Alfieri-fordítás 1836-ig váratott magára: Császár Ferenc két tragédiát, *Az Oresztészt* és a *Sophonisbát* is átültette nyelvünkre, ám csupán az említett *Oresztész* jutott el még a legműveltebb magyar olvasókhoz is. Jeles kivétel, s minden kor számára követendő példa a „legnagyobb magyar”, Széchenyi István, aki *Naplójában* tanulságot tesz arról, hogy nem csupán olvasta Alfieri tragédiáit, valamint önéletrajzát, hanem a nagy olasz költőt „legkedvesebb szentjei egyikének” nevezte. (121.). A XX. században folytatódott Alfieri fordítása (a legkiemelkedőbbek Tótfalusi István, Kardos Tibor) és kutatása (elsősorban Pál József és Sárközy Péter kezdeményezésével és vezetésével), 1990-től kezdve pedig e kötet szerzője, Madarász Imre munkássága kétségkívül a legjelentősebb: nevéhez sorozat- illetve kötet szerkesztés, számos önálló kötet, tanulmány, fordítás fűződik. Szintén a szerző példamutatásának és fiatal kutatókat lelkesítő és összefogó tevékenységének köszönhetően a legutóbbi másfél évtized leforgása alatt Alfieri az ismeretlenségből kitörve az olasz irodalom egyik legfeldolgozottabb klasszikusa lett, ám ahhoz, hogy szélesebb körben is minél közelebb kerüljön a magyar olvasók szívéhez, nagy szükség lenne olyan kiemelkedő munkáinak lefordítására, mint az *Életem*, vagy értekezései *A zsarnokságról*, *A fejedelemről* és *az irodalomról*, tragédiái vagy szonettjei.

Zárszóképpen elmondható, hogy tudományos körökben a most bemutatott, nagy mértékben összetartozó két kötet évszázados hiányt pótol, s nem csupán Magyarországon, de olasz viszonylatban is, egyértelműen kijelöli Alfieri helyét a világirodalomban, valamint az olasz költő magyar és egyetemes kultúrtörténetben betöltött jelentőségéről tanúskodik.

Tekulics Judit

